

הלכה ברורה

בירור הלכה בעניינים שונים

— קכה —

יעקב חיים סופר

נכד הגאון „כף החיים“ זלה"ה

מח"ס „יד סופר“

פניה"ק ירושלים תובכ"א

בדין שופר שצבעו שחור
אם כשר לכתחילה לתקיעות דראש השנה.

א. נשאלתי מכמה תלמידי חכמים שליט"א, אם יש מקור לדבר שיש לקחת לתקיעות, שופר שצבעו לבן, ולא שופר שצבעו שחור.

וחפשתי קצת בספרי רבותינו ז"ל אשר הם לנו לעינים לכל אשר נעשה, ולא מצאתי שום גילוי מבורר להדיא בדבר זה, ונחזיז אנן בס"ד.

והנה אין להוכיח דשופר שחור כשר מהא דתנן במסכת ראש השנה (כ"ו א') „כל השופרות כשרים חוץ משל פרה“ וכו' ומשמע שכל שופר, זולת של פרה, כשר ואף שופר שחור במשמע — דליתא, ולא נחית התנא התם אלא לאשמועינן במיני וסוגי בעלי החיים שראויים הם לשופר, וכדפרש"י ז"ל שם „כל השופרות, בין של איל בין של יעל“ ע"ש, ולא נחית התנא השתא לאשמועינן הכשר ופסול השופר, דהא לא נקט התנא בהך מתניתין שום פסול מפסולי השופר, וכגון שופר של עבודה זרה דחניא ליה בברייתא דפסול ולא יצא ידי חובה וכדאיתא בחולין (פ"ט סע"א, וע"ש בתוס'), ושמע מינה כנ"ל דבהך מתניתא לא קעסיק התנא אלא לאוריי לן מה הם מיני בעלי החיים שאפשר להשתמש בקרנותיהן לשופר, ותו לא מיד, ודו"ק.

ב. ונראה דבזה אתי שפיר קושית המגן אברהם ז"ל על רבינו הלבוש ז"ל, דהנה כתב רבינו הלבוש ז"ל (סימן תרמ"ט סעיף ד') וזו לשונו „יש רוצים להכשיר אותם האתרוגים הבאים מן הפרדס שקורין גרטזיא, ואני אומר שהם פסולים מן התורה,

מיהו יש לבאר בשיטת ריב"נ דאיהו סבר דעצם המלכיות שייך ליום, שזהו היום שממליכים לקוב"ה בפועל, ולהכי שוה בנוסח לזכו"ש, אבל לחקע עלי' בעי' מטרה שמחיימת רק בר"ה, ובמלכיות נתקיימה המטרה במשך השנה, כי המלכה ליומא ל"כ הוא.

ולאור הנ"ל, מבוארים שפיר דברי הר"ן ומאירי, דשפיר תלוי הנוסח בתקיעות לר"ע, כי התקיעות באות בברכה שניתקנה מחמת קדושת היום ולא בברכה דכל השנה. ואם המלכיות נטפלו לקדה"ש, הרי אינן שייכין לברכת קדה"י, וא"כ תמה ר"ע

שהרי ידוע שהם מורכבים וכו', והרי נעבדה בה עבירה דהרכבה וכו' וכיון דנעבד בו עבירה אע"ג דמותר באכילה אמאי לגבוה, דומיא דבהמת כלאיים, דאף על גב שמוותרת באכילה אסורה לקרבן מטעם דנעבדה בה עבירה אימאסה לגבוה, והכא נמי כן ג"ל ע"ש".

בבא מציעא

והמגן אברהם (ס"ס תרמ"ח ססקכ"ג) הקשה על הלבוש ז"ל, דלפי דבריו אמאי קאמר התנא כל השופרות כשרים חוץ משל פרה, ולא נקט נמי דשופר של כלאיים נמי פסול, וכגון הנולד מכבש ועז ע"ש.

וראיתי לגאון המובהק מוהר"ר שמואל הלוי ז"ל מחבר שו"ת בגדי ישע, בתשובתו ששלח אל הגאון מהרא"ל צונץ זיע"א (והובאה בשו"ת מוהרא"ל צונץ או"ח סימן ו', וכמדומני שנדפסה בשלמותה בספרו שו"ת בגדי ישע) שתירץ קושית המגן אברהם דלעיל על הלבוש ז"ל, די"ל דאין הכי נמי דלעולם קרן של הנולד מכבש ועז דהוי כלאיים, פסולה לשופר, והא דלא קחשיב לה התנא בהדי דקרן דפרה, משום דאין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בהן חוץ, והגרא"ל צונץ ז"ל השיבו „אין דעתי נוחה דסתמא דמתניתין כל השופרות כשרים חוץ משל פרה קתני, ומה שדחה מעלתו שאין למדין מן הכללות, מ"מ היכא דלא איתמר מהיכי תיתי לומר כן, ולא אישתמיט שום פוסק לומר כן", וע"ש מה שהוא ז"ל כתב לתרץ ע"ש, (בתשובות מוהרא"ל צונץ או"ח סימן ו' אות א').

המגן אברהם

ולכאורה יש להביא סיוע לגאון בגדי ישע ז"ל שהרי להרבה פוסקים שופר של מין חיה ובהמה טמאה פסול לגמרי לשופר, וכמ"ש רמ"א ז"ל בהגהה (סימן תקפ"ו ס"א) וכ"כ בלבוש שם, ועיין באליה זוטא (שם סק"ב) ובאלי רבה (שם סק"ה) ובבגדי ישע (על מגן אברהם או"ח שם, לגאון רבי ישעיה ויינר ז"ל מפראג, ואין להחליפו עם הג"ר שמואל הלוי בעל שו"ת בגדי ישע, וכמדומה לי שהוא היה מעיר ביאליסטוק) וכף החיים למו"ז הגז"ל (שם אות י"ז) ע"ש, ואמאי לא קתני במתניתין דכל השופרות כשרין חוץ משל פרה ושל מין חיה ובהמה טמאה, אלא שמע מינה לכאורה כמ"ש הגאון מוהר"ר שמואל הלוי ז"ל דאין למדין מן הכללות אפילו במקום שנאמר בהן חוץ, ותימה לכאורה על הגאון מהרא"ל צונץ ז"ל שדחאו ולא קבל דבריו בזה וע"ע.

מיהו ראיתי שיש ליישב הכל בס"ד ובחדא מחתא, והוא עפ"י מה שכתבו גאוני קמאי ז"ל בסוגיא, ואביא רק לשון רבינו החינוך ז"ל (מצוה ת"ה) בזה, ואלו דברות קודשו „וכל השופרות כשרין חוץ משל פרה מפני שהוא קרן, פרוש כל מה שהוא שופר, כלומר שהוא חלול, שלשון שופר הכי משמע דבר שיש בו חלל (ומלשון שפופרת) וכגון השופר של כבש שיש לו חלל שהזכרות לתוכו, וכל שופר בעולם שיש לו חלל — הוא הכשר לתקוע בו בראש השנה, ולאפוקי קרני ראם ושאר חיות שקרניהם אינם נחללים בלשון שופר כלל, לפי שאין בהן דבר חלול אלא זכרות בלבד, אבל קרן הפרה אע"פ שהוא בכלל שופר שהרי יש לו נקבות וזכרות אינו כשר מפני שהכתוב כללו עם הפסולים שקראו קרן, וכדכתיב בכור שורו וגו' וקרני ראם קרניו, נמצא לפי פירושנו זה שכל הקרנות שבעולם פסולין לתקוע בהן בראש השנה, חוץ מקרני הכבשים והרחלים וגם התיישים והעוזים, לפי שלא מצינו בעולם קרנות חלולים

אוצר החכמה

ודמיון לדבר מסנהדרין (ט"ל ב') „חזון עובדיהו, כה אמר ה' לאדום, מאי שנא עובדיה לאדום (פרש"י, מאי שנא עובדיה לאדום, ולא נתנבא נבואה אחרת, למה נבחר לו לזו משאר הנביאים) וכו' אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר משום רבי מאיר עובדיה גר אדומי הוה, והיינו דאמרי אינשי מיניה וביה גיזיל ביה נרגא. (פירוש עץ מעצמו של יער יכנס בתוך הגרזן להיות לו בית יד וכו' יקצצו את היער, וכן עובדיה דקאתי מאדום הוא שיתנבא במיוחד על מפלת אדום וכל עיקר נביאתו יהיה אודות דבר זה, כלומר חורבן מלכות אדום. ע"ש ברש"י ויד רמ"ה) והוא הדין הכא, דו"ק. [ומעניין שבעל השמועה דהיינו רבי מאיר, הוא עצמו מגר אדומי הוה, גיטין נ"ו א'].¹

ולפי זה טענת אין קטיגור נעשה סניגור לא שייכא הכא, דנ"ל בס"ד דהא דאמרינן אין קטיגור נעשה סניגור, היינו דוקא בגוונא שהקטיגור בא להיות סניגור על מילתא אחריתי מקיטרוגו, ולא שביק מציאות המקטרג שבו, אלא שבא להוסיף גם סניגוריה, וכזהב שהוא מקטרג מחד גיסא, שהרי מזכיר עוון העגל, ולכך אי אפשר שישמש מאידך גיסא גם לסניגור ולהזכיר זכויות וכו"ב, דמאן דעביד הא לא עביד הא, ואין שתי פיות לגוף אחד, ובפה אחד מלמד חובה והשני מלמד זכות, אבל בגוונא שהקטיגור עצמו בא להעשות סניגור על קיטרוגו עצמו ולעקור קיטרוגו ולכפר עליו, ובבחינת הפה שאסר הוא הפה שהתיר, ולא בבחינת שני הפכים בנושא אחד, אלא שבא לכפר על קטרוגו עצמו, אזי יש לומר דאין לך סניגור גדול מזה, ובבחינת צדיק כמה שקינתר בו מתקן (תנחומא בשלח סימן כ"ד ע"ש), ועיין שמות רבה (פכ"ג סימן ג') דרך הצדיקים כמה שהן סורחין הן מתקנין, ע"ש. ואם אמרו רז"ל על המנענע לולב גזול שאוי לזה שנעשה סניגורו קטיגורו, עיין ירושלמי סוכה (פ"ג ה"א) ויקרא רבה (פ"ל סי' ו') ועוד, אף אנן נאמר איפכא אשריו לזה שנעשה קטיגורו סניגורו, ובגוונא שנתבאר לעיל בס"ד דו"ק.

ועיין לרבינו המהרש"א ז"ל בחידושי אגדות ראש השנה (כ"ו א') בסוגיא דאין קטיגור נעשה סניגור, שתמה מהא דתניא בתורת כהנים (ר"פ שמיני) „ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת וכי מה ראו בני ישראל להביא יותר מאהרן, אלא אמר להן אתם יש בידיכן בתחילה ויש בידיכם בסוף, יש בידיכם בתחילה, ושחטו שעיר עזים (גבי יוסף), ויש בידיכם בסוף עשו להם עגל מסכה, יבא שעיר עזים ויכפר על מעשה עזים, יבא עגל ויכפר על מעשה עגל" ע"ש, והקשה והלא אין סניגור נעשה קטיגור, ותירץ דמעשה עגל בחוץ נעשה ובכה"ג אמרינן בגמרא דלא אמרינן אין קטיגור נעשה סניגור ע"ש. [ובתירוץ זה לא יגהה מזור לקושיא מהשעיר, וצ"ע. ומהחמא שלא ראה דברים בשרשן]. ולדברינו בס"ד אחי שפיר, דכל כהאי גוונא שהקטיגור עצמו בא לסנגר ולכפר על חטא זה גופיה שפיר דמי, ואין לך סניגור גדול מזה.

ואתי שפיר נמי מה שאמרו במדרש במדבר רבה (פי"ט סימן ח') „אמר ר' איבו משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך, אמר המלך תבוא אמו ותקנח את הצואה, כך אמר הקב"ה תבוא פרה אדומה ותקנח מעשה עגל" ע"ש. ואף כאן תקשי והלא אין

קטיגור נעשה סניגור, אך לפי מ"ש בס"ד מתורץ שפיר, שבגוונא כזה שהקטיגור בא לסנגר ולכפר על עצם קיטרוגו לא אמרינן אין קטיגור נעשה סניגור דו"ק. ועיין שערי תשובה לרבינו יונה ז"ל (שער א' אות ל"ה) ע"ש ותבין.

ומצאתי בס"ד בספר פרדס יוסף ח"ג (דף ק"ג ב') שהביא מהגאון מהר"ש יפה ז"ל בספר יפה תואר שכתב לחלק כן, והביא דוגמא מיומא (פ"ו ב') „אמר ר' נחמיה אילן שאכל אדם הראשון ממנו תאנה היה שבדבר שקלקלו בו נתקנו" ע"ש. [ביומא שם לא מצאתי, ונדצ"ל סנהדרין ע"ב וע"ש במסורת הש"ס]. והוסיף דוגמא גם מדברי הרמב"ן ז"ל ויקרא (כ"ג ב') שהטעם שלוקחים אתרוג למצות ד' מינים „הואיל שהוא הפרי שבו רוב התאנה ובו חטא אדם הראשון ואנחנו נרצה בו לפני ה' ע"ש דו"ק, וזה כמשנ"ת בס"ד.

שו"ר בערוך לנר בסוגיין שגם הוא כבר נחית לחילוק זה, וזו לשונו „דחדי הדבר שהובא לכפרה על הדבר בעצמו בזה לא שייך קטיגור שכן דרך החשובה השלימה והאמיתית לשוב באותו דבר שחטא בו על דרך שאמרו [יומא פ"ו ב'] באותו מקום ובאותה אשה, ותשובה כזו היא סניגור ודאי, כמו שאמרו ודונות נעשות בזכריות, ולכן העגל והזהב שהובאו לכפרת עון העגל היו סניגור ולא קטיגור, אבל במה שלא בא לכפרת עון העגל רק לצורך אחר כגון בגדי כהן גדול ושופר בזה שייך הזכרת החטא ונעשה קטיגור, וכו' ע"ש. וק"ק שלא הביא לסיוע את דברי הגאון מהר"ש יפה ז"ל דלעיל. [ויתכן שמה שצויין בדברי מהר"ש יפה ליומא (פ"ו ב') — והערתי דשם ליתא, וכנ"ל, — למאמר חז"ל היכי דמי תשובה מאהבה וכו' באותו מקום ובאותו אשה, נתכוון, וכמזכר בדברי הגאון ערוך לנר, דו"ק].

וע"ע מ"ש בהך מילתא דאין קטיגור נעשה סניגור, בפתח עינים לגחיד"א ז"ל יבמות (ו' ב') ובספרו יעיר אחז (מערכת א' אות ע"ט, והמעייין בעינא פקחא יראה שאין מדברי קדשו שם תברא למאי דכתיבנא בס"ד, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי עש"ה דו"ק) ולמהר"א פאלג'י ז"ל בספר אברהם אזכור (מערכת א' אות קמ"ב) ולגאון הר"ב שדי חמד ז"ל בספרו מכתב לחזקיהו (ברכות ג"ט ב', ור"ה כ"ו א') ופרדס יוסף ח"ג (דף שנ"ח ע"ב) ועוד.

עוד ראיתי בס"ד שעצם ההנחה שצבע שחור רומז לבחינות הדין, הוא דבר שאינו מוסכם, וראה מ"ש בזה איש אלוקים קדוש רבינו הרמ"ק ז"ל בספר הפרדס שלו (שער הגוונין, בכל הפרקים שם) ע"ש ואכמ"ל.

סיומא דהך פיסקא דלפי ענ"ד שופר שחור ושופר לבן אחד הוא, ושפיר דמי לתקוע בכולם, וכל השופרות כשרים. והשי"ת יאיר עינינו בתורתו הקדושה, תורת חיים אמן.

הכו"ח פעה"ק ירושת"ו, תשרי תש"מ לפ"ק

הצער יעקב חיים סופר